

מ'חג עצמאות המדינה' ל'יום העצמאות' - על תמורות בלשון הספרות העברית משנות השישים ואילך

סיגלית רוזמריין

הקדמה

אהרן מגד בדבריו במלאת ארבעים שנה לאקדמיה ללשון אמר¹: "אם בימיו של בן יהודה אמר משכיל ירושלמי מנומס, הבוש מגבעת קש וענוד עניבת פרפר, בלשון המקרא: 'אם נא מצאתי חן בעיניך, השקני מעט מים' - הרי היום אומר בחור תל אביבי מיוזע, בחולצה בשרוולים מופשלים: 'אם לא אכפת לך, תביא שופס, בסדר?', ואם אמר אז מורה נעים הליכות מראשון לציון לאשתו, בלשון המשנה: 'קונם, שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילך', הרי היום אפשר לשמוע: 'אני מפרק לך את הצורה אם את לא שמה, ברגע הזה, מרק על השולחן!'".

דרך ארוכה ומפותלת עברה השפה העברית עד ימינו אנו. למן לשון המקרא, דרך לשון המשנה, מימי הביניים עד יקיצתה מחדש ועד היום. כל תקופה טבעה בה את חותמה, כל תקופה העשירה אותה בדרכה, והיא מצדה אימצה לחיקה את המאפיינים שקיבלה והמשיכה הלאה, מתגבשת והולכת, לובשת אדרתה ופושטת מעילה, מוסרת נפשה וקמה מחדש, פועמת ובוטטת וממשיכה. נאמנה למשתמשים בה על כל רבדיה.

מאמר זה יעסוק בתיאור שלושה סוגי תמורות שחלו בלשון הספרות העברית החדשה משנות השישים ואילך על פי מדגם מייצג מהספר 'ארצות התן' לעמוס עוז, ובמיוחד מהסיפור 'דרך הרוח' מקובץ סיפורים זה.² 'ארצות התן' הוא קובץ של סיפורים קצרים, שאותו כתב עמוס עוז פעמיים. בפעם הראשונה בשנת 1965 (להלן 'הנוסח הראשון') ובפעם השנייה בשנת 1975 (להלן 'הנוסח השני').³ השוואת שני הנוסחים תפתח צוהר לבחינת התמורות שחלו בלשון הספרות העברית בין שתי התקופות הללו.

מגד לעיל חציג בהומור את ההבדלים שבין הלשון בתקופתו של בן יהודה או מעט מאוחר יותר לבין הלשון של היום. עמוס עוז שִׁכְּתָב פעמיים אותו ספר בהפרש של עשר שנים מסביר את השינויים שחלו בשפה והביאווה לכתיבת הספר מחדש. כדי לעמוד על גישתו של הסופר לתמורות בלשון סיפוריו ראיינתי את עמוס עוז בתאריך י"ב באדר ב' תשנ"ה (14.3.1995).⁴ בראייה פרספקטיבית אומר עוז כי בין השנים 1965 ל-1975

1 דבריו אלו נישאו במעמד נשיא המדינה בכנס מיוחד שהתקיים לציון המאורע. ראה ביבליוגרפיה, מגד, תשנ"ד.

2 מאמר זה מבוסס על עבודת המ"א שלי ועל פרק בעבודת הדוקטור שלי, שנכתבו בהנחייתה של פרופ' מאיה פרוכטמן, ראה רוזמריין תשנ"ה ותשס"ד.

3 לנוסח השני נוסף הסיפור 'על האדמה הרעה הזאת' שלא היה קיים בכתיבת המהדורה הראשונה.

4 ראה נספח מס' 1, תמליל הראיון, בתוך רוזמריין (תשנ"ה, עמ' 96).

עברו, לדעתו, מבחינת העברית יותר מעשר שנים. בשנת 1965 העברית לא הייתה עדיין יציבה דיה. כדי לשמור עליה הוא הרגיש צורך להשתמש בכל אוצרותיה: "הייתה איזו הרגשה שצריך, אם יוצאים לרחוב, ללבוש את כל הגדרובה. גם את מעיל הגשם וגם את בגד הים - שיהיה! שיראו שיש, לא רק שיהיה!". לעומת זאת בשנת 1975, עשר שנים מאוחר יותר, הרגיש עוז כי "קלו המים" ואפשר לוותר על "קישוטים". הוא כתב בצורה קונקרטיה יותר, השפה שימשה כאמצעי להעברת המסר. היא קיבלה, לדבריו, גילוף נוסף בכתיבת הנוסח השני.

א. פישוט הסגנון וסיבותיו

לכאורה, נראה כי תקופה של עשר שנים קצרה מדיי כדי לדבר על תמורות לשוניות, אך למעשה יש בסיס להנחה כי שנת 1965 עדיין משתייכת לעברית ה"ישנה יותר", ואילו זו של שנת 1975 כבר דומה יותר לעברית של ימינו אלה, שיש לה תכונות משלה.⁵ אקשטיין (תשנ"ז) הגיע במחקרו למסקנה כי בתקופה זו של עשר שנים ניתן לדבר על שינויים בשפה. במיוחד בשנות השבעים, הוא מדגיש ומחזק את הנחתו, כי היו נקודות מפנה בעברית של מדינת ישראל.

פרוכטמן, (תש"ן, עמ' 31) מדגימה תחושה זו של שינוי בסגנון בעזרת דוגמה של מי שמזהה סוגה של באך על פי הסגנון, "טביעת האצבעות" של המלחין. גם בעניינינו נראה כי מזהים "טביעות אצבעות" שקראנו לעיל "עברית ישנה יותר" ו"עברית של ימינו", ואנו ננסה לאתר אותן באמצעי זיהוי לשוניים. במיוחד נצביע על "טביעת אצבעות" שהחליט עמוס עוז לטבוע כשכתב שנית את אותו הספר, כלומר נדגיש את בחירתו הסגנונית במבעים השונים של הגרסה השנייה, המוסרים בערך אותו המידע.

מעיון ראשוני בשני הנוסחים עולה כי הנוסח השני נכתב בצורה הנראית לכאורה פשוטה יותר. אחרי צאת הספר בגרסתו החדשה ירו בו מבקרי הספרות את חיצו ביקורתם, למשל מרדכי אבישי כתב: "תוקנו כאן משפטים וקטעים, הוחלפה מלה במלה וביטויי בביטוי, הושמטו או נוספו דברים וקוצרו במעט פרקים... יש גם שינויים לשוניים-סגנוניים נרחבים יותר, רובם ככולם מכוונים לסלק סרבולים ולפשט דברים כדי לעשותם נוחים יותר לקליטה. ואף על פי כן נראה שלרוב אין התיקונים מהותיים, והם נותרים על פני השטח בלבד", ועוד.⁶

5 כך גם עמוס עוז, וראה רוזמרין, תשנ"ה, בנספח מס' 1 עמ' 4.

6 מרדכי אבישי, מעריב, 11/6/76 לקט דברי ביקורת על ספרים חדשים, ינואר-יוני, 1976.

7 דב סדן (1977) לועג לעוז על שאינו שלם עם יצירתו: "בינתיים יצא בבכור ספריו 'ארצות התן' במהדורה חדתא שגילתה את שייכותו הברורה בחלוקה הטיפולוגית של יחס המחבר לחיבורו שלאחר פרסומו אינו נראה לו שלם ומושלם, אלא פרוז להשלמות ושלמות"; אברהם בלבן, 'סופר פוליטי משכתב את עצמו', ידיעות אחרונות 6/4/79, מתאר את הנוסח הראשון כפשוטו ומאולץ, ועוז, לדעתו, העדיף לעדנו: "מה גרם לשינויים אלה? אין ספק שאחת הסיבות היא כי הגרסה הראשונית הסגנון הוא פשוט, שלא לומר מאולץ, ועוז העדיף לרככה למסרה ביתר עידון".

מהו אותו "פישוט"? כיצד מפשט הסופר את לשון הסיפורים? בדיקה מעמיקה יותר מעלה הבדלים במבנים תחביריים, במבני משפטים, בצמצום תארים, בהמרת מילות קישור האחת בזולתה, בהחלפת אוצר המילים ועוד.

פרוכטמן (תש"ן) בנושא "הסגנון כבחירה" מדגימה בחירה בין מבעים חלופיים באמצעות השוואה בין שתי הגרסאות הנדונות, למשל: "לבסוף נתפוגג השרב" (1965) לעומת "לבסוף פג השרב" (1975). או "הסתיו קרב לבוא" (1965) לעומת "הסתיו מתקרב" (1975), אך אין שם הסבר לשינויי הגרסה.

קרמר (תשל"ג) במאמרו על תמורות בלשון של דוד פרישמן מראה מגמה של פישוט בסגנונו של פרישמן. אמנם מדובר בתקופה אחרת מזו שאנו מדברים בה, אך הקריטריונים להדגמת הפישוט דומים בחלקם לאלה שנדון בהם. מעניין שגם בתקופה הנדונה במאמר זה נמצא שינויים כמו למשל חילופי "אשר" - "ש", קיצור משפטים וכד'. כתיבתו של פרישמן, על פי קרמר, נעשתה דינאמית יותר, היא זרקה את המעטה הרטורי שלה, עד שנתקרבה אל הדיבור הספונטאני כמעט.⁸ כל זאת על-ידי קיצוץ כמידת האפשר בפסוקי הלוואי ובפסוקי המושא, שלא להכביד על זרימת המחשבה. בתחביר התרבו המשפטים הקצרים, ולפעמים נמצא אף משפטים קצרים ביותר בעלי מילה אחת בלבד. בלשון של פרישמן יש הבדל עצום בין לשונו המקראית המשכילית המצוינת, ששימש בה תקופה ארוכה, ובין לשונו המאוחרת. השינויים בלשון נעשו הן מתוך התאמה ללשון הדיבור המתפתחת בארץ, והן מתוך גרותו האמנותית של הסופר עצמו, שאינו מניח ליצירותיו ומשביתן ממהדורה למהדורה, ובפרט בספרות, שלשונה קמה לתחייה והיא משתנה במהירות משנה לשנה. בדומה לעוז, אם כי בתקופה שונה, ניצבה בפני פרישמן מטרה נוספת: להתאים את עצמו לדיבור המחודש ביישוב העברי בארץ.

ב. הסיפור 'דרך הרוח'

בסיפור 'דרך הרוח' מסופר על גדעון שיינבוים, צנחן, בן קיבוץ, שצריך לצנוח מעל קיבוצו במפגן ראוה לרגל יום העצמאות. אביו, שמעון שיינבוים, מתרגש מאוד לכבוד המאורע וממתין לכך בקוצר רוח. אמו גם היא מתמלאת גאווה בראותה את דבוקת הצנחנים הנפלטת מבטן המטוס.

גדעון רוצה שיבחינו בו מבין כל הצנחנים, ועל-כן הוא פותח את המצנח הרזרבי. עקב כך הוא צונח לאט יותר מכולם, ורוח פתאומית גורמת לו ליפול על חוטי חשמל גבוהים. הדרמה שמתחוללת בניסיון לעזור לגדעון להינצל מהרעה המתקרבת מתוארת בחלק גדול מן הסיפור ובסופה נותר האב, שמשון שיינבוים, אב שכול.

הסיפור 'דרך הרוח' נמצא בשני הנוסחים של 'ארצות התן'. ביסודה העלילה היא אותה עלילה, אך יחד עם זאת נראה כי משהו השתנה. מעניין לציין כי מספר המשפטים הזהים

8 מעניין להשוות לדבריו של עוז, שאמר בעניין זה כי בכתבו את הנוסח השני הרגיש שצריך להתקרב יותר אל העם, לכתוב שפה פשוטה יותר. וראה רוזמרין (תשנ"ה, עמ' 96).

לחלוטין בסיפור הוא מצומצם במיוחד (כעשרה!)⁹. פרט לשינויים שיפורטו להלן אנו מבחינים בשינויים קלים בתוכן ובפרטים קטנים, שאמנם אינם משנים את גוף העלילה, אך נותנים גוון אחר, נוסף. למשל הדמות המתוארת בנוסח הראשון כ'קצין נמוך-קומה' (עמ' 56 שורות 24-23), מתוארת בנוסח השני כ'מפקד הצנחנים האגדי והבלונדי' (עמ' 61 שורות 23-24), ואולי גם שינויים אלה הם ברוח התקופה, כפי שנראו בעיניו של הסופר.

ישנן השמטות והוספות של חלקים שונים בסיפור, אולם באלה לא נעסוק, שכן, כאמור, אנו עוסקים בהשוואה שבין הנוסחים. חלקים שהוספו או הושמטו באחד הנוסחים הריהם ללא מקבילה, ומחילא לא ניתן להשוותם.

ג. תמורות בלשון הספרות

במאמר זה בחרנו להציג שלושה סוגים נבחרים של שינויים לשוניים שמצאנו מתוך ההשוואה בין שני הנוסחים של 'ארצות התן': שינויים במילות הקישור, שינויים במבנה משפטים ושינויים באוצר המילים.¹⁰

1. שינויים במילות הקישור

מילות הקישור נושאות אף הן באמתחתן משמעות¹¹ וגם בהשוואה בין טקסטים שונים הן משמשות כלי למדידת שינויים, הבדלים וכדומה. על אחת כמה וכמה כאשר בוחנים טקסט בעל תוכן זהה ומשווים את השימוש במילות הקישור במשפטים המקבילים. השוואה זו תצביע על בחירה סגנונית ברורה, שכן גם התוכן זהה וגם המשמעות הטמונה במילת הקישור (הוספה, ניגוד, ויתור וכדומה) כחובן זהה. בחירתו של הסופר במילת קישור שונה בנוסח השני מזו שהייתה בנוסח הראשון, תוך שמירה על תוכנה-משמעותה, תעיד על רצונו להתאימה לרוח התקופה.

מן ההשוואה בין הנוסחים של 'ארצות התן' מסתמנת מגמה של פישוט, של בחירת מילת הקישור הפשוטה יותר, הפחות מליצית. אם כי בחלק קטן מן המקרים לא נמצאה העדפה חד משמעית, ומצאנו שינויים דו-סטריים. להלן מספר דוגמאות המחולקות על פי משמעותן של מילות הקישור:

9 עמוס עוז הצביע על כך שדווקא בסיפור זה רבים השינויים יחסית לסיפורים האחרים, וזאת בשל אופיו של הסיפור, הדמויות שבו והרקע הישראלי - הקיבוץ. כלומר, החברה הישראלית שולטת בסיפור, וודאי שיש לשנותה בעקבות התמורות החברתיות שחלו בחברת המהגרים הארצישראלית.

10 נמצאו שינויים רבים במבנה המשפטים ובסדר המילים בהם, בסוגי הציטוטים (ציטוטים שלמים או קטועים), בשמות התואר (השמטת שם תואר או הוספתו), בצירופי הסמיכות (סמיכות מורכבת וסמיכות רגילה), בפועל (שינוי הזמנים, הוספת פועל העזר 'היה', ויתור על בניין 'נתפעל' וכדומה), ביידוע, בכתיב ועוד, ראה רוזמרין, תשנ"ה.

11 ראה קדרי (תשכ"ט, עמ' 107), ורוזמרין (תשנ"ד, עמ' 41).

שינוי של מילות זמן

בקבוצה זו אנו רואים ויתור מוחלט על הצורה 'מֶשֶׁ' במשמעות של 'כאשר' לטובת 'כאשר'¹².

נוסח א: **משהגיעה שעתו של גדעון** (20, 51)¹³

נוסח ב: **כאשר הגיעה שעתו של גדעון** (10, 55)

נוסח א: **משנתרחקו המטוסים** (6, 54)

נוסח ב: **כאשר התרחקו המטוסים** (21, 58)

שינוי של מילות ניגוד

בקבוצת מילות הניגוד בולטת במיוחד העדפתה של מילת הניגוד 'אבל' בנוסח השני כמו גם הוספתה במקומות שכלל לא הייתה בהם מילת ניגוד בנוסח הראשון.

נוסח א: **אך** לעולם לא יוסיף לסקור בחומרה את הערוגות (27, 49)

נוסח ב: **אבל** כל עוד הנשמה באפו לא יחדל לבלוש את פני הערוגות (14, 53)

נוסח א: **אלא** שהכבל התקומם (28, 52)

נוסח ב: **אבל** הכבל כבר התקומם (27, 56)

נוסח א: **אך** קלסתר פניו מתאים (26, 43)

נוסח ב: **אבל** קלסתר פניו מתאים (14, 45)

נוסח א: --- הדור השלישי הוא שיקיים את הסנתיזה הנכספת: ישרנותם של אבותיהם ורוחם של זקניהם. (6, 49)

נוסח ב: **אבל** הדור השלישי הוא שיהווה סינתיזה מופלאה ויבול מבורך: אבותיהם ינחילו להם ספונטניות וזקניהם - את הרוח. (16, 52)

נוסח א: --- עד מהרה נזכרה לו לחיצת היד הצפויה והניעתו להרחיב עוד את פסיעותיו המאוששות. (25, 50)

נוסח ב: **אבל** המחשבה על לחיצת היד הגברית הצפויה הניעה אותו להרחיב עוד יותר את פסיעותיו המאוששות. (16, 54)

במחקר מקיף יותר שכלל סקירה ממוחשבת של יצירותיהם של הסופרים: עמוס עוז, אהרן אפלפלד, א"ב יהושע ודויד גרוסמן¹⁴ בין השנים 1991 ועד 1997 נבדקה בחירתם

12 נציין אף את ההבדל הסמנטי: 'כאשר' = ברגע נתון; 'מש' = מרגע נתון ואילך.

13 כל הדוגמאות מן ההשוואה שבין הנוסחים תוצגנה בסדר זה: נוסח א - נוסח הראשון (1965); נוסח ב - הנוסח השני (1975). בסוגריים יציגנו מספר העמוד ומספר השורה.

14 עוז (1994) אל תנידי לילה; (1995) פנתר במרתף; אפלפלד א' (1997) מכרה הקרח; (1995) עד שיעלה עמוד השחר; גרוסמן ד' (1991) ספר הדקדוק הפנימי; (1994) יש ילדים זיג זג; יהושע א"ב (1994) השיבה מהודו; (1997) מסע אל תום האלף.

של הסופרים במילות הקישור.¹⁵ נמצא כי, ללא יוצא מן הכלל, מילת הניגוד המועדפת על כל הסופרים היא 'אבל' ובהפרש ניכר אחריה נמצאת מילת הניגוד 'אך'.¹⁶ חוקרי הלשון עמדו על ייחודה של מילת הניגוד 'אבל' וניסו להסביר את משמעותה.¹⁷ מכל מקום נראה כי לענייננו ניתן לסווגה כמילת חלל וכמילת ניגוד שעצם העדפתה על ידי הסופר בכתיבת הנוסח השני יכולה להצביע על מגמת הפישוט שהזכרנו, ובוודאי מאפיינת את העברית החדשה יותר.

מילות קישור נוספות

להלן תוצגנה מילות קישור נוספות שהוחלפו בכתיבת הנוסח השני. להערכתך, דובר עברית ממוצע יסווג את המילים שנכתבו בנוסח הראשון כמילים המאפיינות שפה גבוהה יותר, ולכן ניתן לראות גם בהמרות אלו את מגמת הפישוט.

נוסח א: פניה סמקו **מחמת** השרב הכבד. (11, 51)
 נוסח ב: פניה היו סמוקים ושטופים זיעה **בגלל** השרב הכבד. (31, 54)

נוסח א: **כיצד** יבחינו בי. **כיצד** יוכלו לזהות את יחידם. (2, 52)
 נוסח ב: **איך** יבחינו בי מלמטה. **איך** יוכלו לזהות את יחידם. (24, 55)

נוסח א: כזרוע גברית (13, 47)
 נוסח ב: **כאילו** באה איזו זרוע גברית (9, 50)

2. שינויים במבנה המשפטים

מן השוואה של שני הנוסחים מצאנו שינוי במבנה המשפטים. משינויים בסדר המילים במשפט ועד המרת משפטים מורכבים או מחוברים במשפטים פשוטים ולהפך. לגבי סדר המילים במשפט חלוקות הדעות בין הבלשנים. ישנם הטוענים כי לעברית יש סדר מרכיבים חופשי וישנם הטוענים כי העברית היא שפה שמשפטיה ערוכים על פי מבנה.¹⁸

15 ראה בהרחבה רוזמרין (תשס"ד עמ' 41-49; 281-292).
 16 למשל אצל הסופר א"ב יהושע בספרו 'השיבה מהדו' נמצאו מתוך כ-2000 היקרויות של מילות הניגוד השונות כ-1540 (!) היקרויות של המילה 'אבל'.
 17 ראה על כך עבאדי (תשמ"ז, עמ' 96) המסבירה את 'מודל הבצל', שכבות של משמעות; אדר (1981) המתאר את תפקידה של 'אבל' כמילה הבאה לקטוע את מהלך המחשבה ולתת לו כיוון אחר; לנדאו (תשנ"ט, עמ' 365) הטוענת כי 'אבל' בניגוד ל'אלא ש-' מאפיינת את לשון הדיבור דווקא; פרוכטמן (תש"ס, עמ' 46) הדנה בשימוש המיוחד של מילות קישור בשירה העברית, בעיקר מילות הקישור לסיבה ומילת הניגוד 'אבל', ומתארת את השפעתן על הלכידות של הטקסט, ועוד.
 18 ראה על כך גרינברג (1963); רביד (תשל"ז, עמ' 6); פרוכטמן (תש"ן, עמ' 72-73) ורוזמרין (תשנ"ד, עמ' 89-90).

שינויים בסדר המילים במשפט

בשינויי הסדר שמצאנו ישנם שינויים הנובעים, כנראה, מהמלצות לסגנון מעודן יותר. למשל, הקדמת תיאור זמן לראש המשפט הגורמת בהכרח להקדמת הנשוא לנושא. שינויים אחרים מקורם אולי ברצון "לסדר" את המשפטים על-פי הסדר "המקובל". כמובן, ייתכן בהחלט שחלק מן השינויים מקורו בכך שעמוס עוז רצה להבליט חלק משפט שלא הודגש דיו בגרסה הראשונה או להדגיש אותו, למשל:

נוסח א: גדעון הוסיף לגעות **כפעם בפעם** במטחי צחוק אוויליים. (16, 55)
 נוסח ב: **מפעם לפעם** הוסיף גדעון לגעות בצחוק אוילי. (9, 60)

בדוגמה זו נראה כי בנוסח השני העברת תיאור הזמן 'מפעם לפעם' לראש המשפט יש בה כדי להעיד על רצונו של הכותב להדגישה ולתת לה משקל, להראות את "אי הסדר" שבמטחי הצחוק, אולי זה כבר יצא משליטתו של גדעון¹⁹. הרצון להדגיש דבר אחר מזה שהודגש קודם או שלא הודגש כלל הוא זה שיכול היה לכוון את בחירת המבנים החלופיים השונים מן הנוסח הראשון בכתיבת הנוסח השני.

בדוגמה הבאה הועתק תיאור המקום שבמשפטים הבאים בזה אחר זה לראש המשפט:

נוסח א:

כל הלילה התרפק עליו חלום ענוג של שלכת ביערות-צפון אפלוליים.
 עלים חיוורים צנחו **כל הלילה** על אהלי המחנה וכיסום בפלומה רכה.
 היער הצפוני רישרש באזניו **לאחר יקיצתו** והעצים בו את ההתפעמות.
 (8 - 4, 47)

נוסח ב:

כל הלילה התרפק עליו חלום לא-חלום, מראה שלכת ביערות צפוניים אפלים, ריח שלכת...
כל הלילה צנחו עלים חיוורים על צריפי המחנה.
גם לאחר שהתעורר בבוקר עדיין רישרש באזניו היער הצפוני וכל העצים הגדולים שהוא לא ידע מה שמם. (50 - 27, 49)

העתקת מקומו של תיאור הזמן ברצף המשפטים לעיל יצרה מבנה מקביל²⁰ מסודר שהחלק החוזר בו הוא תיאור הזמן 'כל הלילה'. מבנה זה נשבר חלקית על ידי הצבת

19 כמובן, שינוי זה גורר אחריו גם שינויי סדר נושא-נשוא. דוגמה למגמה בשינוי סדר ראה פרוכטמן (תש"ן עמודים 73-74, נאומו של יהודה).

20 'מבנה מקביל' או 'מבנה החזרה' הנו מונח מתורת השיח שמשמעותו 'תבנית של יותר ממשפט אחד המבוססת על חזרה של אלמנט אחד לפחות, המשמש בסיס לקישור בין אברי התבנית', (על פי שטרנברג, 1977, עמ' 110).

פסוקית תיאור הזמן 'גם לאחר שהתעורר' הפותחת בתיאור הנעשה אחר התעוררותו. נעיר לעניין זה כי שינויים כגון זה האחרון מעידים על ליטוש נוסף של כתיבתו של עוז, יצירת תבניות המחדדות את המסר ומעצימות את התיאורים.²¹

המרת משפטים מורכבים או מחוברים במשפטים פשוטים

דוגמה למשפט מחובר שהומר למשפטים פשוטים

נוסח א: גבו של שיינוביים זקוף,²² ראשו מרטט מעל לגליונות, + מרפקיו נחים על מכתבתו הישנה העשויה בפשטות נזירית. (1, 44)

נוסח ב: הוא יושב אל מכתבתו, גבו זקוף, ראשו רכון אל הדפים. ומרפקיו נחים.

המכתבה עשויה עץ פשוט, כאשר רהיטי החדר שכולם הכרחיים ונטולי קישוט: תאו של נזיר מסתגף ולא דירת שיכון בקיבוץ ותיק. (18, 45)

דוגמה למשפט מורכב ששונה למשפטים פשוטים

בדוגמה הבאה הוויתור בנוסח השני על מילת השעבוד 'בעוד' הוא הגורם העיקרי לכך שמשפט מורכב הופך לשני משפטים פשוטים. אפשר גם לטעון להפך - הפיכת המשפט המורכב לשני משפטים פשוטים היא שגרמה להשמטת מילת השעבוד 'בעוד'. כך או כך נראה כי הא בהא תליא, ושינוי אחד גורר עמו שינויים נוספים.

נוסח א: עיניו דימו לעקוב אחר אגלי-הטל המתנדפים וכלים במהירות, @ בעוד הוא צופה באותות היוקדים על ראשי הפסגות המזרחיות. (3, 47)

נוסח ב: עיניו דימו לראות אפילו את אגלי-הטל המתנדפים בחום. אותות יקדו מרחוק על ראשי הפסגות במזרח. (24, 49)²³

כאמור, בצד המשפטים המורכבים והמחוברים שהפכו בנוסח השני למשפטים פשוטים מצאנו גם משפטים פשוטים בנוסח הראשון שאותם קיבץ עוז למשפטים מורכבים ומחוברים. אף על פי כן גם ממצא זה עולה בקנה אחד עם מגמת הפישוט, שכן בסך הכול בנוסח השני ישנם יותר משפטים פשוטים.

3. שינויים באוצר המילים

התנ"ך, המשנה והתלמוד מהווים קורפוס סגור, ועל כן ניתן לדבר על אוצר המילים של כל אחת מן התקופות. כמו כן קיימת כבר פרספקטיבה המאפשרת לנו לראות אלו מילים נלקחו מכל תקופה, ואלו מילים נשארו בשימוש רק בתקופה הנדונה. הספרות העברית החדשה נמצאת עדיין בשלבים של התהוות, וודאי שאינה בעלת קורפוס סגור. אפילו בקורפוס סגור כמו זה שבו עסקינן, קשה לדעת מה הכתיב את ההעדפה של בחירת מילה אחת תחת זולתה. יחד עם זאת, כפי שכבר ציינו, אנו מתייחסים לנוסח השני כקרוב יותר לימינו אנו, ולכן כל תחושה לגבי 'מילים ישנות' תתפרש בעצם כשימוש במילים בתקופה הקרובה יותר לקום המדינה, ו'מילים חדשות' - שימוש במילים בתקופה מאוחרת יותר, קרי קרוב לשנת תשס"ו.

נציין כי גם המילים שכינינו כאן 'מילים ישנות' הן בשימוש כיום, אולם השימוש בהן הוא נדיר יותר ואופייני לסגנון גבוה.

הואיל ונושא זה של עתיקותן של מילים נמדד ברובו על פי התרשמות ותחושה סובייקטיבית, ערכנו מחקר מדגמי לגבי שימושן של מילים שהעלינו בהשוואה. חיברנו שאלון שכלל עשרים וחמישה זוגות של צירופים, משפטים וחלקי משפטים מתוך הדוגמאות שמצאנו. השתדלנו לקחת מדגם מייצג שיכלול שמות-עצם, פעלים ותיאורים. המילים הנדונות הודגשו, והסדר שונה. הנשאלים נתבקשו לסמן איזה מהמשפטים נראה להם 'ישן' ואיזה 'חדש' על פי התרשמותם ובהתייחס למילים המודגשות. לכל שאלה ניתנה גם אפשרות שלישית 'קשה לקבוע'. הנשאלים הנם אנשים בעלי רקע בלשון עברית ובספרות עברית.²⁴

ההנחה שהנחנו בחיבור השאלות הייתה כי עמוס עוז בכתבו את הנוסח השני, בחר במילים שתיראינה בעיני הציבור כ'חדשות', מילים שהשימוש בהן לא יבטא "יציאה לרחוב עם כל הגרדרובה", כפי שהתבטא עוז בריאיון עמו. מילים, שלדברי עוז, קרובות יותר לרחוב.²⁵

24 כחמישים נשאלים בשנת תשנ"ד ועוד כשלושים נשאלים בשנת תשס"ו, כולם בעלי זיקה ללשון עברית: מרצים, סטודנטים ועובדי מחקר. וכאן המקום להודות לכולם על השתתפותם במחקר זה.

25 ראה רוזמרין (תשנ"ד, בנספח מס' 1, עמ' 5-6).

21 ראה על כך רוזמרין (תשנ"ד, עמ' 71, 89 - 93).

22 סימן פלוס (+) עילי מסמן חיבור בין איברי המשפט המחובר; סימן כרוכית (@) עילי מסמן את מקום השעבוד במשפט המורכב.

23 הפישוט התחבירי ממשפט מורכב לשני משפטים פשוטים יצר שני משפטים ללא קשר ביניהם, אפילו לא קשר תכני כמו זה שהיה בזכות הפסוקית המשועבדת בנוסח הראשון.

תוצאות השאלון²⁶

שאלה מס'	נוסח השאלה	לפי עמוס עוז	הכריעו כמו עוז	הכריעו ההיפך מעוז	התקשו לקבוע
1	(א) מבעד לחומת העבים המגיפה את שמי המזרח. (א, 42, 3) (ב) מבעד לחומת העבים שסגרה על אופק המזרח. (ב, 43, 3)	א-ישן ב-חדש	78%	10%	12%
2	(א) לבסוף עלה הכדור המלובן (ב, 43, 8) (ב) לבסוף נתעשת הכדור היוקד (א, 42, 8)	א-חדש ב-ישן	40%	32%	28%
3	(א) זאטוטי הקיבוץ יקיפוהו (א, 42, 20) (ב) יקיפו אותו ילדי הקיבוץ (ב, 41, 44)	א-ישן ב-חדש	76%	6%	18%
4	(א) לאדם בן שבעים וחמש (ב, 45, 1) (ב) איש בן שבעים וחמש (א, 43, 18)	א-חדש ב-ישן	34%	20%	46%
5	(א) אל לו לנהוג בפזרנות (א, 43, 18) (ב) אסור לנהוג פזרנות (ב, 45, 2)	א-ישן ב-חדש	74%	14%	12%
6	(א) יודעת להוקיר את אבותיה (ב, 45, 5) (ב) יודעת לנשא שמות אבותיה (א, 43, 20)	א-חדש ב-ישן	78%	4%	18%
7	(א) לא עמעמו את אמונתו (א, 43, 23) (ב) לא שברו את אמונתו (ב, 45, 8)	א-ישן ב-חדש	60%	12%	28%
8	(א) כמה וכמה מראשי תנועתנו (א, 44, 11) (ב) אחדים ממנהיגי תנועתנו (ב, 46, 8)	א-ישן ב-חדש	50%	8%	42%

26 הואיל ותוצאות השאלון מוצגות כאן בטבלה, לא צורף השאלון כנספח. השאלון הציג לנחקרים את שתי האפשרויות, והם, כמוסבר לעיל, התבקשו לסמן 'ישן', 'חדש' או 'קשה להכריע'. בשאלון שהוגש לנחקרים לא צוינו מראי המקום, אלו הוספו רק כאן בטבלה.

שאלה מס'	נוסח השאלה	לפי עמוס עוז	הכריעו כמו עוז	הכריעו ההיפך מעוז	התקשו לקבוע
9	(א) קולו העז והיבש, הסדוק קצת (ב, 49, 19) (ב) קולו העז והיבש, הסדוק קמעה (א, 46, 28)	א-חדש ב-ישן	64%	20%	16%
10	(א) לאחר יקיצתו (א, 47, 8) (ב) גם לאחר שהתעורר בבוקר (ב, 50, 1)	א-ישן ב-חדש	84%	6%	10%
11	(א) בשש ושלושים בבוקר (א, 48, 3) (ב) בשש וחצי בבוקר (ב, 51, 2)	א-ישן ב-חדש	56%	8%	36%
12	(א) הילדים היו שקועים בויכוח אכזרי (ב, 53, 20) (ב) הילדים היו שקועים בפולמוס אכזרי (א, 50, 4)	א-חדש ב-ישן	78%	10%	12%
13	(א) בדרכו נשתהה אצל אחת... (א, 49, 25) (ב) בדרכו התעכב פה ושם... (ב, 53, 10)	א-ישן ב-חדש	78%	8%	14%
14	(א) פה ושם ליד ערוגות-הנוי (ב, 53, 10) (ב) אצל אחת מחלקות-הנוי (א, 49, 25)	א-חדש ב-ישן	48%	28%	24%
15	(א) מחלון המטבח (א, 51, 10) (ב) לחלון חדר-הבישול (ב, 54, 30)	א-ישן ב-חדש	4% (!)	88% (!)	8%
16	(א) העווה פניו אל הזאטוטים (א, 56, 9) (ב) הוא העווה את פניו אל עבר סיעת הילדים (ב, 61, 4)	א-ישן ב-חדש	48%	24%	28%
17	(א) חג עצמאות המדינה היום (א, 42, 15) (ב) היום הוא יום העצמאות (ב, 43, 22)	א-ישן ב-חדש	92%	4%	4%
18	(א) היום תקיים היחידה ²⁷ צניחת-ראוה (א, 42, 16) (ב) היום תקיים הפלוגה צניחת-ראוה (ב, 43, 22)	א-ישן ב-חדש	14% (!)	28% (!)	58%

27 המילים 'יחידה' ו'פלוגה' אינן מילים נרדפות אלא מילים דומות, בעלות משמעות דומה. כך גם המילים בשאלות 19 - 23, וראה בהרחבה רוזמרין, תשנ"ה, עמ' 90.

דיון בתוצאות השאלון

מתוך עשרים וחמש שאלות בעשרים ושתיים (88%) הכריע הרוב כעמוס עוז. בשאלה אחת הכריע הרוב ההפך מעמוס עוז, ובשתי שאלות הרוב התקשה לקבוע. חשוב לציין כי בשאלות שבהן ההכרעה כמו עוז הייתה פחות מחמישים אחוז לא היה רוב לאלה שהכריעו ההפך מעוז, אלא רבים התקשו לקבוע. במקרים אלה ניתן לומר כי המילה הולמת תקופה זו או אחרת. למשל בשאלה מס' 4 (איש או אדם) שלושים וארבעה אחוזים הכריעו כעמוס עוז, ואילו ארבעים ושישה אחוזים התקשו לקבוע, לא הכריעו ההפך אלא רק עשרים אחוזים.²⁹

בשאלה מס' 15 נתבקשו הנשאלים להכריע בשאלת המטבח וחדר הבישול. שמונים ושמונה אחוזים הכריעו ההפך מעמוס עוז. עמוס עוז השתמש בצירוף 'חדר בישול' בנוסח השני, מה שנראה לנשאלים כישן יותר.³⁰

שתי השאלות הנוספות שבהן לא הכריע הרוב כעמוס עוז זנות בעצם באותה סוגיה. שאלות מס' 18 ו-20 מציגות את 'היחידה' הצבאית המוזכרת בנוסח הראשון מול המחלקה או הפלוגה בנוסח השני. הרוב התקשה לקבוע³¹ והוכיח עקביות בכך שהתוצאה דומה בשתי שאלות אלו. אחוז הסכמה גבוה במיוחד, מעל 75%, היה בשאלות: 1 (מגיפה - סגרה 78%); 3 (זאטוטי - ילדי 76%); 6 (לנשא - להוקיר 78%); 10 (יקיצתו - שהתעורר בבוקר 84%); 12 (פולמוס - ויכוח 78%); 13 (נשתהה [בנין נתפעל!] - התעכב 78%); (חג עצמאות המדינה - יום העצמאות 92%); 22 (חתרה - חצתה 78%). בשמונה שאלות סך הכול, למעלה משבעים וחמישה אחוז מהנשאלים הכריעו כעוז. ביתר ארבע עשרה השאלות שהכריע הרוב כעוז גם כן האחוזים גבוהים יחסית. על פי התוצאות ניתן אולי להסתכן בהסקת מסקנות מעט מרחיקות לכת ולומר כי יש אישור לתחושה של 'עברית ישנה' ו'עברית חדשה'. מילים כמו מגיפה, זאטוטים, לנשא ועוד נחשבות לישנות לעומת חלופותיהן סגרה, ילדים ולהוקיר.

מעניין כי בשאלה על 'חג עצמאות המדינה' ו'יום העצמאות' הכריעו 92% אחוז מהנשאלים כעוז³². על מנת להסביר תוצאה זו ניתן להעלות השערות שונות, חברתיות ולשוניות. מבחינה חברתית - העובדה שיום העצמאות נחוג סמוך ליום הזיכרון לחללי צה"ל מונעת מחלק מהאנשים לכנות יום זה כיום חג, ולכן הבחירה ב'יום העצמאות'

²⁹ ציין שבמקרה זה אדם ואיש שתייהן מקראיות הן ומצויות בכלל במקורות, ובאמת נראה כי ההכרעה קשה.

³⁰ אבן שושן מגדיר אמנם את המטבח 'חדר בישול', אך השימוש בצירוף זה בנוסח השני נראה תמוה. את הצירוף 'בית בישול' אנו מוצאים כבר אצל עגנון: "ונכנסה לבית הבישול להתקין סעודת ערב" (כלה, קטז).

³¹ שאלה 18 - 58% ושאלה 20 - 54% שהתקשו לקבוע. ייתכן כי הסיבה לקושי בהכרעה היא יחסי ההיכללות הסמנטיים שבין 'יחידה' ל'מחלקה' או 'פלוגה', שכן הפלוגה הצבאית כוללת מחלקות אחדות, בעוד כל אחת מן הקבוצות יכולה לקבל את השם 'יחידה' שמשמעו על פי מילון אבן שושן הוא: 'שם כללי לכל אחת מן הקבוצות, גוף צבאי קטן יחסית, המסוגל לבצע משימה עצמאית'.

³² ייתכן כי הסרבול שבצירוף 'חג עצמאות המדינה' יש לו חלק בתוצאות הללו. אילו היה משתמש עוז בצירוף 'חג העצמאות' במקומו, אולי יחסי האחוזים היו משתנים. (תודה ל"דר ציון עוקשי על הערתו זו).

שאלה מס'	נוסח השאלה	לפי עמוס עוז	הכריעו כמו עוז	הכריעו ההיפך מעוז	התקשו לקבוע
19	א) אישיותו פעלה על נשי הקיבוץ פעולה מסעירה (א, 45, 1) ב) אישיותו סחפה אליו נשים (ב, 47, 7)	א-ישן	74%	6%	20%
20	א) מפקדי המחלקות עמדו בפתיח המטוסים (ב, 51, 25) ב) בפתח המטוס ניצב מפקד היחידה (א, 48, 17)	א-חדש	6% (!)	40% (!)	54%
21	א) שלושה צנחנים התאמצו לשווא להדוף את הציבור הרגוש. (א, 53, 17) ב) כמה צנחנים כבר החלו לסדר, להדוף את המתקהלים (ב, 57, 18)	א-ישן	68%	16%	16%
22	א) משאית הקיבוץ חתרה בכבודות בים הרגבים (א, 56, 21) ב) משאית הקיבוץ חצתה, איפוא, את אדמת החריש (ב, 61, 20)	א-ישן	78%	6%	16%
23	א) משאית הקיבוץ חתרה בכבודות בים הרגבים (א, 56, 21) ב) משאית הקיבוץ, חצתה, איפוא, את אדמת החריש. (ב, 61, 20)	א-ישן	72%	10%	18%
24	א) נתעשת ²⁸ הכדור (א, 42, 7) ב) עלה הכדור (ב, 43, 7)	ב-חדש	72%	10%	18%
25	א) שריקתם הרטיטה את האדמה. עד מהרה הרחיקה הלהקה ורעמיה התפוגגו ואבדו בשמי המערב. (א, 55, 9) ב) זעמם הרעיד את הארץ. והלאה, מערבה, ודממה עמוקה. (ב, 60, 3)	א-ישן	56%	16%	28%

²⁸ בהקבלה זו אין מילים נרדפות, ההקבלה התכנית היא זו שהביאתנו להעמיד את המשפטים זה מול זה. כך גם בשאלה 25 וראה על כך רוזמרין, תשנ"ה, עמ' 93.

סיכום

במאמר זה התוודענו לשלושה תחומים בלשון שבעזרתם עמדנו על התמורות שחלו בלשון הספרות העברית. הגדרנו את התקופות בצורה כללית מאוד 'עברית ישנה' (עד שנות השבעים) ו'עברית חדשה' (משנות השבעים ואילך). מבחינה סגנונית עולה מגמת פישוט השפה, וניתן לראות זאת מן ההשוואה שהוצגה כאן.

מבין מילות הקישור נראה כי בשינוי הנוסח של 'ארצות התי' ישנה העדפה ברורה ל'אבל' הן על פני חברותיה מילות הניגוד, והן כמילת חלל המוספת בנוסח השני בלבד. העדפה זו נשמרת לאורך השנים. במילות הקישור האחרות שהוחלפו באה לידי ביטוי מגמת הפישוט, עוז בחר במילים הפחות 'גבוהות'.

בתחום המשפט נראה כי אחת הסיבות הבולטות לשינויים התחביריים כמו הקדמת תיאורים לראש המשפט, הקדמת פסוקיות תיאור זמן במשפטים מורכבים, או גם שינוי משפטים כוללים ומחבורים למספר משפטים פשוטים הנה רצון הכותב להדגיש את המבנה הרטורי החוזר בפסקה או ביחידת השיח הגדולה ממנה. ניצניו של המבנה נראים ברוב המקרים כבר בנוסח הראשון, אך בנוסח השני המבנה בשל, יותר ברור, יותר מהוקצע, יותר דומיננטי. כמובן, בעקבות המבנים הללו מודגש ומובלט אף המסר או התוכן שרצה הסופר להבליט. בספריו הבאים מאמץ עוז את תבנית השיח הרטורית הזאת.³⁹

אוצר המילים של הנוסח השני שונה מזה של הנוסח הראשון. המילים הגבוהות הוזנחו ואת מקומן תפסו מילים שגורות יותר, מילים הקרובות יותר לשפה הדבורה, כפי שהעיד עוז עצמו.

לסיום, אצטט שוב את אהרן מגד: "מיום שהתעוררה היפהפייה הנמה הזאת, שאנו קוראים לה הלשון העברית, מן התרדמה שהייתה שרויה בה קרוב לאלפיים שנה, ויצאה אל בין הבריות, עברו עליה גלגולים רבים. בתחילה התהלכה מנומנת, קצת פלגמאטית, מגמגמת ולא בטוחה בעצמה, אחר כך, משהתרגלה למגע עם הסובבים אותה, נעשתה מנומסת מאוד, זהירה, ולבשה שמלות נאות שיצאו מן האופנה; עברו כמה שנים ונעשתה חופשית בתנועותיה, שובבה ועליזה, כל רואיה שמחו בה; ובעשורי השנים האחרונים היא כבר משלחת רסן, כמעט משתוללת, ולעתים קרובות משרכת דרכה לסמטאות שפיתויים מסוכנים קורצים לה בחן. לשבחה צריך לומר, שבכל הגלגולים - ועברו מאז יותר ממאה שנים - היא נשארה רעננה, מלאת חיים, בעלת מרץ בלתי נלאה, ולא ניכרים בה כלל סימני הזדקנות".

הצגנו במאמר זה שלושה סוגי תמורות לשוניות שהם בבחינת הפרט הבא ללמד על הכלל. אחד ממאפייניה של מדינת ישראל הוא היותה כור היתוך חברתי. בשנותיה הראשונות של המדינה התגבשה כמו החברה גם השפה, השפה העברית שאך ניעורה, הסירה את הקורים מעיניה והפכה לשפה חיה, שפה רגילה. נראה כי תמורות אלה ותמורות נוספות מתרחשות בשפה כל הזמן, וחשוב מאוד לחקור אותן, להשוותן ולתעדן.

היא בחירת הצורה הנייטרלית יותר. דבר אחר - האווירה החברתית בארץ בשנים האחרונות, התחושה של הניכור למדינה ולמוסדותיה מנעה, אולי, מן הנשאלים לבחור בצירוף 'חג עצמאות המדינה'. מבחינה לשונית ניתן לראות כאן שני שלבים: השלב הראשון הוא תופעת ה'השמט', 'אליפסיס' בלעז, מעתק סמנטי שבו המשמעות עוברת מן הצירוף השלם לאחד ממרכיביו, ורק הוא משתמר, לדוגמה: [של פסח], [חג] הסוכות וכיוצא בזאת. כך נשארה רק המילה 'עצמאות' מן הצירוף כולו 'חג עצמאות המדינה'.³³ בשלב השני נוספה המילה 'יום' לשם החג (אולי כמו שנוספה למילה 'שבת' - 'יום שבת', כמקובל אצל הפלח החילוני שבאוקלוסיה, ואולי גם בהשפעת 'יום ירושלים' (שהוכרז מאוחר יותר),³⁴ שכן המילה 'עצמאות' לבדה הנה בעלת משמעות רחבה יותר והוספת 'יום' יוצרת את בידול המשמעות הנדרש. נציין כי בכל מקרה בטקסטים השונים בכל השנים 'יום העצמאות' מאוזכר על ידי המילה 'חג'. מחיפוש במאגרי מידע עולה כי ישנה העדפה ברורה לשימוש ב'יום העצמאות' על פני 'חג העצמאות'. מצאנו שימוש בצירוף 'חג העצמאות' בנושא הלכתי, מאמרו של הרב שלמה גורן 'קריאת ההלל בליל חג העצמאות',³⁵ אך זהו שימוש נדיר בתקופה זו. ביטאוננו 'דרך אפרתה' ח עסק ביום העצמאות, ואף שם 'יום העצמאות' הוא השם הרווח. באותו ביטאון מציגה לאה חובב את יום העצמאות ביצירות לילדים, וניתן לראות ביצירות משנות קום המדינה שימוש ב'חג העצמאות'³⁶ ואפילו 'חג יום העצמאות' שהוא שם השיר של פנחס לנדר³⁷ ומהווה גם את השורה החוזרת בפזמון. חובב (עמ' 48) מעירה לגבי צירוף זה כי השימוש בו מראה כי עדיין לא נקבע שמו של החג סופית (ונזכיר כי השיר נכתב בשנת תשי"ג-1953, שאנו סיווגנו כתקופת ה'עברית הישנה').

על פי תוצאות השאלון,³⁸ אנו חשים כי הסגנון הגבוה יותר הוא זה שנחשב לישן, ואכן רבים מן הנשאלים הביעו תחושה זו. ממחקרנו עולה כי עברית חדשה היא פשוטה יותר. מגמת הפישוט נראית כאן בהתגלמותה. עמוס עוז בהחלט קשוב לעברית, והוא מיטיב לבחור בכתובת הנוסח השני את המילים הקרובות יותר לשפה ה"עכשווית", מילים שכינינו לעיל 'חדשות'.

33 בכל שמות חגי ישראל חלה תופעת ה'השמט': ראש השנה, פסח, חנוכה, פורים וכדומה.

34 נדמה כי אצל דתיים לאומיים נוצרה הסימטריה: יום ירושלים, יום העצמאות, יום הזיכרון. (תודה לפרופ' ישראל רוזנסון על הערתו זו).

35 הופיע ב"הצופה", ד באייר תשל"ה, עמ' 3.

36 למשל השורה האחרונה של השיר 'דגלי הקט' למרים חרותי (מתוך: מולדתי ואני בבניי חג, ערך ג' ברגסון, כנה/כרטא 1988, עמ' 39):

אָניף הַדָּגֵל לְפָרוֹם,

הָאֵחַ דָּגְלוֹן פְּעוּט!

עַם כָּל הַעַם נָחַג הַיּוֹם

אֵת חַג-הַעֲצֵמָאוֹת! (על פי חובב, עמ' 33).

37 מתוך: הצופה לילדים, כרך ז', חוב' 29, לי ניסן תשי"ג (15.4.1953), עמ' 447. (על פי חובב, עמ' 48).

38 בסעיף זה הצגנו רק את המילים שבדקנו בשאלון. רשימה מלאה של המילים שהומרו בנוסח השני ראה רוזמרין, תשנ"ה, עמ' 73 - 93.

39 ראה רוזמרין (תשנ"ה, עמ' 71 - 75; 105 - 109 ועוד).

ביבליוגרפיה

- אזר, מ' (1981) 'אבל, אלא ואלא-ש בעברית של ימינו' **לשונו מה, עמ' 133-148**.
 אקשטיין, מ' (תשנ"ז) **שינויים ומנחות בעברית של מדינת ישראל**
 (1955 - 1965 - 1975 - 1985 - 1995), עבודת מ"א,
 אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
 גרינברג, י' (1963)
 Greenberg, Joseph, H., "Some Universal of Grammar with Particular
 Reference to the Order of Meaningful Elements". in: report of a
 Conference on Language Acquisition, held at Dobs Ferry,
 New York, April 13-15, 1961, MIT Press, Cambridge, Mass. 1963.
- חובב, ל' (תשנ"ט) 'יום העצמאות ביצירות לילדים, **דרך אפרתה ה, עמ' 29-63**.
 לנדאו, ר' (תשנ"ט) 'אבלי ו'אלא ש-' בסיפורי ילדים, **מחקרים בלשון העברית**
העתיקה והחדשה - לכבוד מנחם-צבי קדרי, אוניברסיטת
בר-אילן, עמ' 356 - 366.
- מגד, א' (תשנ"ד) 'העברית ברשות הרבים, **לשונו לעם, מה (ג), עמ' 123-126**.
 עבאדי, ע' (1987) 'אבל בהשוואה לאלא - תיאור לוגי ופרגמטי, **לשונו נא,**
עמ' 95-100.
- סדן, ד' (1977) **ארחות ושבילים, תל-אביב, עם עובד, עמ' 130-140**.
 עוז, ע' (1965) **ארצות התן, רמת גן**.
 עוז, ע' (1989) **ארצות התן, עם-עובד, תל-אביב**.
 פרוכטמן, מ' (תש"ן) **לשונה של ספרות, הוצאת רכס**.
 פרוכטמן, מ' (תש"ס) **לומר זאת אחרת - עיוני סגנון ולשון בשירה העברית בת**
ימינו, הוצאת אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע.
- קדרי, מ"צ (תשכ"ט) 'מכל מקום, **לשונו לעם כ, עמ' 106 - 114**.
 קרמר ש' (תשל"ג) 'תמורות בלשונו של דוד פרישמן, **לשונו לעם כד (רל"ב),**
עמ' 33-64.
- רביד, ד' (תשל"ז) 'מספר היבטים של בעיית סדר המרכיבים בעברית ישראלית
 מודרנית, **בלשנות עברית חפשיית 11, עמ' 1-45**.
- רוזמרין, ס' (תשנ"ה) **תמורות בלשון הספרות העברית בתקופה שבין שנת 1965**
לבין שנת 1975: דגם מייצג על פי השוואת שני הנוסחים
של 'ארצות התן' לעמוס עוז, עבודת מ"א, אוניברסיטת
בר-אילן, רמת גן.
- רוזמרין, ס' (תשס"ד) **מבני תחביר ותבניות שיח: עיון סגנוני בלשונו של עמוס**
עוז, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.
- שטרנברג, מ' (1977) 'מבנה החזרה בסיפור המקראי, **הספרות 25, עמ' 109 - 150**.